

Стрижова І.А.

**ІСТОРИЧНІ УМОВИ ТА НАПРЯМКИ ПАМ'ЯТКООХОРОННИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.:
КАТЕРИНОСЛАВСЬКА ВЧЕНА АРХІВНА КОМІСІЯ**

Вагоме місце у вирішенні завдань сучасної пам'яткоохоронної роботи належить узагальненню досвіду вивчення і збереження культурної спадщини у минулому. Вивчення пам'яткоохоронного процесу другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (його витоків та основних етапів розвитку) дозволить відтворити цілісну картину культурного будівництва в південноукраїнських землях, які у зазначений період перебували у складі Російської імперії. У цьому сенсі дослідження пам'яткоохоронної діяльності наукових товариств ХІХ – початку ХХ ст. становить значний науковий, пізнавальний та практичний інтерес. Воно дає можливість відтворити всебічний зріз суспільного життя, показати своєрідність даного історичного періоду, визначити місце наукових установ у культурному, політичному та економічному житті тогочасного суспільства.

Перші спроби розглянути питання, посвячені діяльності наукових товариств півдня України в галузі пам'яткоохоронної справи, відносяться до другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Для означеного періоду є характерним написання узагальнюючих нарисів, які не відрізнялися системністю, але містили цікавий фактологічний матеріал. Здебільшого, це був своєрідний самоаналіз, оскільки робили його, передусім, члени наукових товариств, які були безпосередніми учасниками процесу зародження та становлення пам'яткоохоронної справи на півдні України. Так, Катеринославська вчена архівна комісія вже до свого десятиліття отримала нариси діяльності, автором яких був правитель справами Комісії і редактор «Летописи Екатеринославской ученой архивной Комиссии» – А.С.Синявський [31; 33]. У них йшлося про передумови заснування установи, основні напрямки її діяльності і здобутки.

Серед праць радянського періоду зазначимо статтю М.П. Ковальського і С.В. Абросимової «Из истории Екатеринославской ученой архивной комиссии (1903-1916 гг.)» [5], ^{а також} бібліографічний довідник «Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии (1904-1915)» (укладачі С.В. Абросимова, О.І. Журба, М.В. Кравець) [6], де відображено основні етапи та напрями наукової роботи даного товариства, серед яких провідне місце посіла пам'яткоохоронна діяльність, яка, в першу чергу, була спрямована на виявлення та дослідження писемних пам'яток старовини [5, с. 53].

Більшості сучасних наукових праць властивий бібліографічний підхід до висвітлення діяльності наукових інституцій ХІХ – початку ХХ ст. Від часу проголошення незалежності України опубліковано значну кількість біографічних матеріалів про видатних членів Катеринославської вченої архівної комісії, дія-

льність яких не викликала інтересу в радянську епоху. В оглядах життєвого та творчого шляху Д. Дорошенка, В. Біднова, Я. Новицького, В. Машукова А. Синявського, Д. Яворницького йдеться про їх діяльність в Комісії, що була орієнтована на збереження української культурної спадщини.

Метою даної статті є розгляд деяких аспектів діяльності Катеринославської губернської вченої архівної комісії у контексті розвитку та становлення пам'яткоохоронної справи на Подніпров'ї.

Подніпров'я, як і Південь України загалом, насичене різноманітними історико-культурними пам'ятками і вважалось головним джерелом поповнення речами старовини і мистецтва як музеїв Російської імперії, так і приватних колекцій. Тому з ініціативи науковців у XIX ст. постало питання щодо необхідності створення у різних регіонах наукових установ, призначення яких було б не лише у збереженні історико-культурних пам'яток, а й у сприянні накопиченню інформації, яка забезпечила б проведення подальшої науково-дослідної роботи; ознайомленні з нею широких громадських кіл. Особливо важливу роль у пам'яткоохоронній справі відігравали губернські вчені архівні комісії, діяльність яких започатковано у другій половині XIX ст.

Офіційний дозвіл на створення губернських вчених архівних комісій надано Положенням Комітету міністрів «Про губернські історичні архіви та вчені архівні комісії» від 13 квітня 1884 року [27, с. 266]. Комісії засновувалися у тих губерніях, де не було університетів, наукових товариств і пам'яткоохоронна справа залишалась поза увагою науковців, що призводило до безжального знищення шукачами скарбів важливих в науковому плані історико-культурних пам'яток. На часі мотивація заснування комісій дещо змінилася і тому, враховуючи пропозиції наукової громадськості та місцевої інтелігенції, а також вкрай незадовільний стан пам'яткоохоронної справи, Міністерство внутрішніх справ та Археологічний інститут, вирішили створити такі комісії в усіх губерніях Російської імперії.

Ініціатива заснування вчених архівних комісій йшла від місцевих вчених, краєзнавців-аматорів, археологів, які вболівали за долю історичних пам'яток. Ідею заснування Комісії в Катеринославській губернії вперше було зініційовано у місцевій пресі. 1887 року у процедурі святкування 100-ліття від дня заснування міста анонімне повідомлення в «Екатеринославском юбилейном листке» (травень 1887 року) вбачало вдалий досвід заснування таких комісій, як приклад у Таврійській губернії. В повідомленні присутнє переконання в тому, що у Катеринославі «знайдеться багато осіб з вченою підготовкою, знайдеться і освічене співчуття до справи, і, отже, на засоби моральні й матеріальні, щоб просунути справу, можна розраховувати», адже «місцеві архіви містять багатий історичний матеріал, що є неупорядкованим і піддається різним випадковостям (продаж тощо)», і тому Комісія могла б «зберегти багатий історичний матеріал і збагатити науку відомостями за ціле століття життя краю» [15]. Проте означене повідомлення залишилося без відповіді. 1895 року ця ідея жваво обговорювалась серед місцевої інтелігенції, що була погрупована навколо «Екатеринославских губернских ведомостей», але через відсутність фахівців не могла бути реалізована. І лише 1902 року з ініціативи місцевого Катеринославського наукового товариств-

ва, створеного професорами Катеринославського Вищого гірничого училища за підтримки катеринославського губернатора Ф.Е. Келлера, справа організації вченої архівної комісії набрала реальних обертів. Завдання створеного товариства були чітко визначені у Статуті. В ньому говорилося: «Товариство має за мету спостерігати за досягненнями науки та сприяти розвитку та поширенню наукових знань». Отже, товариство ставило собі за мету наступне: 1) спостерігати за досягненнями та 2) розповсюджувати наукові знання, серед яких одним з найважливіших було вивчення історичного минулого краю [29, с. 33].

Наукове товариство Катеринослава згуртувало навколо себе «представників місцевої інтелігенції різних станів та спеціальностей, об'єднаних спільними науковими інтересами» [19,99]. Крім природничих секцій на початку 1902 року воно мало у своєму складі історичну, керівництво якої (А. Синявський – голова, М. Чехов, М. Биков, О. Шипов) 1 квітня 1902 року подало прохання до Міністерства внутрішніх справ про надання їй права вченої архівної комісії з тим, щоб мати доступ до архівосховищ і розпочати пошукову та науково-видавничу діяльність на документально-джерельній базі. Однак, Міністерство внутрішніх справ, під орудою якого перебувало питання відкриття відповідних комісій, відхилило цю пропозицію, мотивуючи своє рішення тим, що «право розбору архівних справ і документів різних відомств та їх подальше зберігання не може бути надане такому приватному об'єднанню, як товариство» [21, с. 168]. Ця відповідь спонукала А.С.Синявського до іншої методи. Від імені ініціативної групи він подає 5 листопада 1902 року губернаторові Ф.Е. Келлеру прохання, підписане ще дев'ятьма особами, про відкриття в Катеринославській губернії вченої архівної комісії, на яке Міністерство внутрішніх справ 19 листопада того ж року дало схвальну відповідь. Дозвіл міністра і згода директора Археологічного інституту призвели до відкриття невдовзі Комісії, яке урочисто відбулось 16 березня 1903 року після залагодження всіх формальностей [21, с. 168].

Катеринославська вчена архівна комісія основні свої зусилля мала сконцентрувати на відборі документів, що за походженням та інформативною цінністю підлягали довічному зберіганню у створеному при Комісії губернському архіві. Через рік після започаткування, у травні 1904 року, І.Ф. Вертоградов на засіданні Комісії виголосив спеціальну доповідь про завдання на перспективу. Призначення її він бачив у тому, що вона «має віднайти, оприлюднити і, якщо не сама обробити, то надати іншим засоби до обробки всіх писемних пам'яток нашої історії і словесності, а також вжити заходів до охорони того, що вціліло від часів минулих». Наголошуючи, що установа «повинна зайнятись переважно архівною справою», І.Ф. Вертоградов деталізував завдання щодо головного її призначення: 1) упорядкування архівних справ громадських і казенних губернських і повітових установ і виділення з них найцінніших матеріалів; 2) складення описів і надання їх дослідникам для полегшення роботи; 3) видання різноманітних актів, документів, грамот, важливих в історичному відношенні; 4) заснування губернського історичного архіву.

До інших (окремих) обов'язків Комісії І.Ф. Вертоградов відніс спостереження за пам'ятками старовини; утворення місцевої історичної бібліотеки й ук-

ладення бібліографічного покажчика праць, присвячених Катеринославській губернії. Насамкінець, заявлено про необхідність написання наукових досліджень, серед яких на першому місці – історія Катеринославської губернії, опис і вивчення залишків Запорізької Січі; розкопки могильників і курганів; накопичення предметів старовини; зібрання біографічних даних про визначних діячів; вивчення звичаєвого права, поведінкових джерел та фольклору; зібрання відомостей про бандуристів і лірників; опис побуту населення краю [1, с. 40-42].

У передмові до першого випуску «Летописей Екатеринославской ученой архивной комиссии», який вийшов друком 1904 року, визначено тематичне поле майбутніх досліджень: «Катеринославська губернія – це територія царських скіфів переважно, битий шлях, яким переходили народи і де кочували, місце зародження слави і падіння Запоріжжя» [20, с. II]. Отже, можна зазначити, що Комісія презентувала себе історичним науковим товариством, до кола занять якого крім краєзнавчої, архівної та археологічної діяльності мала входити і пам'яткоохоронна.

Катеринославська вчена архівна комісія на перший план своєї діяльності ставила археографічну роботу, яка проявляла себе у зборі, дослідженні і публікації історичних джерел з історії і культури України XVIII-XIX ст., які, в основному, стосувалися Запоріжжя та Катеринославщини. Щодо дослідження пам'яток матеріальної культури, то їх другорядність в роботі підкреслювали самі члени Комісії [18, с. 166]. Катеринославська вчена архівна комісія не здійснювала широкомасштабні археологічні роботи, а обмежувалась лише науковими розвідками окремих її членів місцевих і обласних пам'яток. У 1902-1903 роках А.С. Синявським здійснено невеликі за обсягом розкопки в самому Катеринославі, а також в навколишніх селах Новомосковського, Верхньодніпровського та Катеринославського повітів (1903-1905); досліджено неолітичний курганний могильник на Мандриківці та окремі кургани на лівобережжі Дніпра [30]. Особливу увагу катеринославського археолога-аматора привертав, так званий, «Потьомкінський сад», де виявлено різноманітні знахідки, датування яких стартувало кам'яним віком і завершувалося козацькими часами. У нарисі «Потемкинський сад в археологическом отношении» та під час засідання Комісії А.С. Синявський піднімає питання про необхідність звернення до місцевої влади з клопотанням про проведення в цій місцевості масштабних наукових досліджень [34]. Не менш продуктивною була діяльність Я.П. Новицького, який провів ряд археологічних розвідок на острові Хортиця та передмістя Олександрівська Катеринославської губернії. Я.П. Новицький розкопав близько 100 курганів, дослідив руїни всіх Запорозьких Січей, крім Олешківської і Кам'янської [7, 398; 3, 65].

Підготовка та проведення у Катеринославі XIII Археологічного з'їзду (1905 р.) стали наступним поштовхом до досліджень членами Архівної комісії матеріальних пам'яток краю. Московський попередній комітет з підготовки та організації роботи з'їзду запропонував низку завдань до виконання: обстеження городищ та курганів, збір відомостей про пам'ятки докозацького часу, збір пам'яток запорозької старовини, складання археологічної карти Катеринославської губернії тощо. Спеціально до роботи означеного з'їзду розроблено і розповсюджено по всій губернії програми для збирання відомостей про «кам'яні баби», запорозькі надмоги-

льні хрести. Окремо було розроблено програми для збору відомостей про кобзарів, бандуристів та лірників [4, с. 203; 32, с. 227; 25, с. 3]. Перелічені програми опубліковано в «Летописях» Комісії, що активізувало процес збору унікальних писемних та речових пам'яток силами місцевої інтелігенції.

Наступне завдання, яке постало перед членами Катеринославської вченої архівної комісії, – це охорона і збереження речових рухомих та нерухомих пам'яток старовини. У протоколах засідань та у звітах, які друкувалися в «Летописях», Комісія публікувала результати обстежень культових споруд, цвинтарів або окремих пам'яток, які стосувалися певної історичної доби краю. Та дослідження речових пам'яток Катеринославською архівною комісією, на наш погляд, не набули системного характеру. Серед суто пам'яткоохоронних заходів Комісії назовемо звернення у 1903 році до Катеринославської земської управи з пропозицією про реставрацію спільними зусиллями так званої «катерининської милі» 1787 року та ще двох аналогічних пам'яток, що збереглися у Катеринославському повіті, які було вибудовано на знак перебування Катерини II у Катеринославі [22, с. 175, 183; 17, с. 3; 18, с. 163]. Обговорювались питання щодо охорони і реставрації надмогильних запорозьких хрестів другої половини XVIII ст. З цією метою ухвалено звернення до місцевої церковної влади з проханням вжити заходів щодо охорони цих визначних історичних пам'яток [23, с. 188]. При цьому ті хрести, які знаходилися за межами кладовищ, пропонувалося перевезти до місцевого музею. Зусиллями членів Архівної комісії було упорядковано могилу козака Лазаря Глоби – одного з перших мешканців Катеринослава, засновника Потьомкінського саду [24, с. 197], а на місці Кодака (Кодацької фортеці) у 1910 році встановлено пам'ятник Б. Хмельницькому та запорожцям [10, с. 583].

Цікавими видаються започатковані 1903 року Комісією з ініціативи А.С. Синявського [9, с. 500] заходи з охорони та відчуження земельної ділянки (могила запорозького кошового отамана Івана Сірка), яка була власністю селянки Мазаєвої [23, с. 185; 26, с. 11; 8, с. 240-241]. Над вирішенням зазначених проблем Комісія співпрацювала з директором Обласного музею Д.І. Яворницьким, який у 1909 році став її почесним членом. Підтримуючи дружні стосунки з І.Ф. Саламахою – мешканцем села Капулівка Катеринославського повіту, в якому був похований кошовий отаман І. Сірко, Д.І. Яворницький доклав зусиль до придбання у 1910 році земельної ділянки, на якій було поховано отамана. З листування, яке активно велося між Д.І. Яворницьким та І.Ф. Саламахою у 1910-ті роки, можна побачити бажання Комісії викупити земельну ділянку. І.Ф. Саламаха, якого Д.І. Яворницький вважав одним з «чудових дідів», доглядав могилу, розповідав про неї відвідувачам, а також просив прийняти його за сторожа вищезазначеної могили: «перший рік буду служити без плати, а інший час за жалування, яке ви мені призначите. А також можу збирати запорозькі речі та надавати їх музею» [8, с. 237].

Члени Комісії намагалися стежити і за знахідками, які траплялися під час великих будівельних робіт. 1913 року під час прокладання траси біля села Томаківки, де було засновано Запорозьку Січ, розкопано великий курган. Катеринославська вчена архівна комісія, з причин відсутності коштів для проведення власними силами археологічних досліджень, поставила до відома Московське

археологічне товариство і звернулася до місцевої влади та громадськості з проханням організувати нагляд за земельними роботами [28].

Характерною рисою пам'яткоохоронної роботи Катеринославської архівної комісії була зацікавленість вивченням місцевих етнографічних пам'яток. Це повною мірою стосувалося пам'яток як матеріальної, так і духовної культури українського народу. Провідним дослідником місцевого фольклору, безперечно, був Я.П. Новицький. Він здійснив публікацію великого комплексу пам'яток усної народної творчості, знайдених у запорозькому регіоні, – переказів та обрядових пісень, історичних легенд та оповідок старожилів. Означений етнографічний матеріал було опубліковано в «Киевской старине», місцевій періодиці, «Летописи Екатеринославской ученой архивной комиссии» [11-14]. Серед збирачів пам'яток фольклору (казок, пісень, заговорів) варто згадати П. Тиханова й В. Мілорадовича.

Крім безпосередньої охорони історичних пам'яток, Катеринославською вченою архівною комісією проводилися наукові та оглядові екскурсії історичними та природними пам'ятками краю. Так, у травні 1914 року екскурсійна група з 30 чоловік здійснила подорож від Катеринослава через Дніпровські пороги до Олександрівська і на острів Хортицю, під час якої Д.І.Яворницький давав пояснення і наводив історичні дані про пам'ятки та історичні місцевості, які підглядали огляду. А.С. Синявський організував екскурсію до міста Нікополя (місце розташування колишніх Запорозьких Січей) та до могили кошового отамана І. Сірка [16, с. 368]. Під час таких етнографічних подорожей проводилися фотозйомки пам'яток, історичних краєвидів, могил та урочищ, записи свідчень старожилів.

6 травня 1902 році у Катеринославі було відкрито Обласний музей імені О.М. Поля з історичним і природничо-історичним відділеннями, в заснуванні якого взяли активну участь і майбутні працівники губернської вченої архівної комісії. Наявність діючого музею, директором якого у 1905 році став Д.І. Яворницький, обумовила те, що Катеринославська вчена архівна комісія не намагалася організувати зібрання власної колекції старожитностей і передавала віднайдене та пожертви до музею імені О.М. Поля.

Протоколи Катеринославської вченої архівної комісії дозволяють відтворити історію надходжень окремих пам'яток до музейної колекції. Наприклад, 1903 року до музею передано запорозький хрест, одержаний Комісією від урядника Павлоградського повіту [22, с. 182], єрусалимцями подаровано образ Св. Трійці, місцевою інтелігенцією – срібні медалі кінця XIX ст. та годинник XVIII ст. 1910 року музей придбав золоту скіфську монету, золоту діадему, сережки, арабські сундуки тощо [2]. Отримані під час збирання відомостей про «кам'яні баби» екземпляри цих лапідарних пам'яток також передано у дарунок обласному музею [33, с. 8]. Деякі члени Комісії (В. Біднов, В. Машуков, Я. Новицький, А. Синявський) мали власні колекції археологічних, культових, етнографічних пам'яток і передавали їх до музею. Тут таки зберігалися і письмові пам'ятки, зібрані Комісією. З невеликої колекції в 300 предметів музей виріс до майже 10-тисячного зібрання археологічних знахідок різних періодів і культур: запорозьких козацьких реліквій, церковних старожитностей, етнографічних та нумізматичних, предметів живопису, виробів народного прикладного мистецтва, стародруків та історичних документів, фотоматеріалів. Фонд музею

було розподілено на 9 розділів, піддано науковому опису та систематизації. На жаль, не всі речі, що потрапляли до музею в результаті пам'яткоохоронної діяльності членів Катеринославської архівної комісії збереглися до нашого часу, але ці відомості дозволяють з'ясувати склад та специфіку музейного зібрання.

Аналіз діяльності Катеринославської вченої архівної комісії протягом 1903-1916 рр. дає підстави стверджувати, що дане наукове товариство стало першим центром проведення пам'яткоохоронних та історико-краєзнавчих досліджень на Катеринославщині. Але, на відміну від інших південноукраїнських наукових інституцій, її діяльність була зосереджена переважно на пошуку та збереженні писемних пам'яток, а не речових, які стосувалися історії і побуту українського козацтва та Запорозької Січі.

Бібліографічні посилання:

1. Вертоградов И. К вопросу о задачах Екатеринославской ученой архивной комиссии // ЛЕУАК. – 1904. – Вып.1. – С. 33-43.
2. Журнал заседания Совета Екатеринославского областного музея им. А.Н.Поля //ЛЕУАК. – 1911. – Вып. 7. – С. 262-265.
3. Іваннікова Л. Яків Павлович Новицький (1847-1925) // З минувшини Подніпров'я (збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої Міжнародному дню музею, 17 травня 1994 р.). – Дніпропетровськ, 1995. – С. 64-66.
4. К предстоящему XIII Археологическому съезду в Екатеринославе //ЛУЕАК. – 1904. – Вып.1. – С. 203-225.
5. Ковальский Н.П., Абросимова С.В. Из истории Екатеринославской ученой архивной комиссии (1903-1916 гг.) // Археографический ежегодник за 1988г. – М., 1989. – С. 52-57.
6. “Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии” (1904-1915). Бібліографічний довідник / Укладачі С.В.Абросимова, О.І.Журба, М.В.Кравець. – К., 1991. – 43 с.
7. Лист Я.П.Новицького // Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького: Листи вчених до Яворницького. – Дніпропетровськ, 1997. – Вып. 1. – С. 398-399.
8. Листи І.Ф.Саламахи // Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького: Листи музейних діячів до Д.І.Яворницького. – Дніпропетровськ, 2005. – Вып. 3. – С. 239-240.
9. Лист В.І.Строменка // Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького: Листи музейних діячів до Д.І.Яворницького. – Дніпропетровськ, 2005. – Вып. 3. – С. 500-501.
10. Лист М.О.Сулькевича // Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького: Листи музейних діячів до Д.І.Яворницького. – Дніпропетровськ, 2005. – Вып. 3. – С. 582-583.
11. Народная память о Запорожье. Предания и рассказы, собранные в Екатеринославщине. 1875-1905 // ЛЕУАК. – 1911. – Вып. 7. – С. 1-112.
12. Новицкий Я.П. Духовный мир в представлении малорусского народа // ЛЕУАК. – 1912. – Вып. 8. – С. 161-184.
13. Новицкий Я.П. Малороссийские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874-1903 гг. // ЛЕУАК. – 1908. – Вып. 4. – С. 131-257.
14. Новицкий Я.П. Малороссийские народные заговоры, заклинания, молитвы и рецепты, собранные в Екатеринославщине // ЛЕУАК. – 1914. – Вып. 9. – С. 59-98.
15. Об открытии в Екатеринославе губернской архивной комиссии // Екатеринославский юбилейный листок. – 1887. – 29 мая.
16. Об экскурсиях Екатеринославской ученой архивной комиссии // ЛЕУАК – 1915. – Вып. 10. – С. 366-369.
17. Отчет о деятельности Екатеринославской ученой архивной комиссии (16 марта 1903 г. – 1 ноября 1904 г.) // ЛЕУАК. – 1904. – Вып. 1. – С. 1-9

18. Отчет о деятельности Екатеринославской ученой архивной комиссии (1 ноября 1904 – 1 ноября 1906 г.) // ЛЕУАК – 1909. – Вып. 5. – С. 162-167.
19. Первое десятилетие существования Екатеринославской губернской ученой архивной комиссии // Синявский А.С. Вибрані праці. – К., 1993. – С. 98-107
20. Предисловие // ЛЕУАК. – 1904. – Вып. 1. – С. I-II.
21. Протокол №1 открытия губернской Екатеринославской ученой архивной комиссии 16 марта 1903 года // ЛЕУАК. – 1904. – Вып. 1. – С. 167-171.
22. Протокол № 2 заседания Екатеринославской ученой архивной комиссии 23 апреля 1903 г. // ЛЕУАК – 1904. – Вып. 1. – С. 171-185.
23. Протокол № 3 заседания Екатеринославской ученой архивной комиссии 30 сентября 1903 г. // ЛЕУАК – 1904. – Вып. 1. – С. 185-190.
24. Протокол № 4 заседания Екатеринославской ученой архивной комиссии 30 ноября 1903 г. // ЛЕУАК – 1904. – Вып. 1. – С.191-200.
25. Протокол №7 заседания Екатеринославской ученой архивной комиссии 20 марта 1905 г. // ЛЕУАК. – 1909. – Вып. V. – С. 1-9
26. Протокол № 8 заседания Екатеринославской ученой архивной комиссии 22 мая 1905 г. // ЛЕУАК – 1909. – Вып. 5. – С. 10-12.
27. ПСЗ РИ. – СПб., 1887. – Том IV. 1884 г. (от 1934-2642). – Собр. 3-е.
28. Раскопки у села Томаковки // ЛЕУАК – 1915. – Вып. 10. – С. 369.
29. Савчук В.С. Естественнонаучные общества Юга Российской империи: вторая половина XIX – начало XX ст. – Днепропетровск, 1994. – 232 с.
30. Синявский А. Археологические находки у Екатеринослава и раскопки на Мандриковке //ЛЕУКА. – 1911. – Вып. 7. – С. 125-133;
31. Синявский А. К истории первого десятилетия Екатеринославской ученой архивной комиссии // ЛЕУАК. – 1915. – Вып. X. – С. 16-22.
32. Синявский А. К XIII Археологическому съезду //ЛЕУАК. – 1904. – Вып. 1. – С. 225-233.
33. Синявский А. Первое десятилетие существования Екатеринославской ученой архивной комиссии // ЛЕУАК. – 1915. – Вып. X. – С. 1-15.
34. Синявский А.С. Потемкинский сад в археологическом отношении: (Посвященный памяти А.Н. Поля) // ЛЕУАК. – 1904. – Вып. 1. – С. 233-237.